

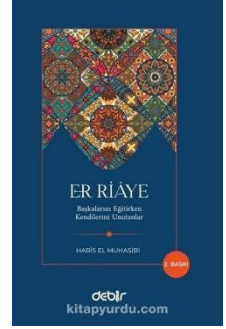
Muhâsibî'ye Göre Riyâ

Er Ri'âye, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî el-Anezî, Debir Yayınları,
İstanbul 2022, ISBN 9786056998546

Muhibullah ÖNDER¹

Giriş

Mu'tezile mezhebinin kalbi olan Basra'da doğan Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî el-Anezî (ö. 243/857), nefis muhasebesindeki yani iç denetim mekanizmasının kurulması yönündeki dikkati sebebiyle muhasebe yapan (Muhâsibî) lakabı ile tanınmıştır. Bulunduğu sosyal çevre ve babasının da mu'tezile mezhebinin görüşlerini benimsemesinden dolayı bu mezhebi yakından gözlemlemiş ve gençlik yıllarında bu mezhepten etkilenmiştir. Ancak sonrasında *halku'l-Kur'ân/Kur'an'ın yaratılmış olması* meselesinde onlardan ayrılmıştır. Genç yaşta Bağdat'a giderek İmam Şâfiî gibi âlimlerden ders almış, bu süreçte babasıyla ihtilaf yaşamıştır. Eğitimini Bağdat'ta almış ve burada özellikle hadis âlimlerinden ders görmüştür. Babasından kalan yüksek meblağlardaki mirası reddettiği rivayet edilmiştir.² İlk İslam din psikoloğu olarak da kabul edilen³ Muhâsibî'nin farklı bilim dallarında uzmanlığı olmakla birlikte asıl ön plana çıktığı ilim dalı tasavvufur.⁴

Muhâsibî tasavvuf ilminin takva, riyâ, haset gibi ahlakî konularında ciddi analizler yapmış ve tasavvuf psikolojisi konusunda önemli bilgileri miras olarak bırakmıştır. Bu konulardan biri olan riyâyı bu çalışmada ele alacağız. Muhâsibî *el-Ri'âye li huḳūkullâh* adlı eserinde riyâ konusunu detaylı olarak inceler ve derinlikli bilgiler verir. Riyânın dereceleri, yapılış şekilleri, amaçları vb. birçok ayrıma gider ve bugün de hâlâ geçerliliği olan bilgiler sunar. Bu kısa girişten sonra sūfîmizin riyâ konusundaki görüşlerini incelemeye geçebiliriz.

1. Riyânın Tanımı

Sözlükte 'görmek' anlamındaki re'y kökünden türeyen riyâ, hadislerde ve ahlâka dair eserlerde – süm'a/şöhret peşinde olma kelimesiyle birlikte – 'saygınlık kazanma, çıkar sağlama gibi dünyevi amaçlarla kendisinde üstün özellikler bulunduğuna başkalarını inandıracak tarzda davranma" şeklinde açıklanır'.⁵ Özetle ifade edersek riyâ, maddi bir yarar ve sosyal kabul elde etmek için yapılan davranış ve gösterilen durum olarak tanımlanır.⁶

¹ Bitlis Eren Üniversitesi, Tasavvuf Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, muhibullahonder@gmail.com. (Bu Yazı, Young Academia iş birliğinde, Prof. Dr. İbrahim Işıtan yönetiminde "Sufi Psikolojisi Yazarlık Atölyesi" kapsamında üretilmiştir.

² Zafer Erginli, "Muhâsibî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006). 31/13-16

³ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), 28.

⁴ Zafer Erginli, "Muhâsibî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006). 31/13-16

⁵ Mustafa Çağrıncı, "Riya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008). 35/137-138

⁶ Mustafa Çağrıncı, agm., 35/137-138

Muhâsibî, riyâyı bireyin dini vecibeleri yerine getirirken çevresinden bir tür karşılık bekleme şeklinde yorumlar. Ona göre bu tutum, amelin niyetini bozar ve davranışın temelinde Allah'ın hoşnutluğu değil, insanların takdirinin yer aldığını gösterir. Böylece ibadet, özü itibariyle tevhid boyutundan saparak maddileşme ve dünyevileşme sürecine girer.⁷ Buna göre riyâ, kişinin yaptığı davranışları sadece Allah için değil, toplumsal avantaj elde etmek amacıyla da yapma, insanlara yaranma veya iyi görünme çabasıdır. Bu durumda kişinin asıl amacının Allah'ın onayını, takdirini veya sevgisini kazanmak olmadığı ortaya çıkar. Bu durum ise sûflerin Allah'ın rızasını kazanma hedefinin⁸ gerçekleşmesine engel olmaktadır.

Riyânın dinen yasak olmasının kanıtı olarak Muhâsibî, Kuran'da "İşte (haktan ayrılan, âhireti unutan, dünya menfaatleriyle yetinen) o kimseler için âhirette ateşten başka bir şey yoktur. (Dünyada yaptıkları (iyi) şeyler heder olup gitmiştir. Zaten bütün yapageldikleri şeyler boştur."⁹ ayetini ve ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Allah (c.c.); Ben ortakların şirkten en uzak olanıyım. Her kim bir amel işler/davranışta bulunur, onda benimle birlikte başkasını ortak eyleyse, onu şirkile baş başa bırakırım, buyurdu."¹⁰ kudsî hadisini delil olarak gösterir.¹¹ Bu ayet ve hadis bize dünyada iyi görünmek için yapılan şeylerin âhirette hiçbir karşılığı olmayacağını ve eylemlerin yalnızca Allah'ın rızasını ve takdirini kazanmak için yapılması gerektiğini bize belirtmektedir. Bu âyetin tefsirinde "...Âhireti hiçbir şekilde hesaba katmadan ne pahasına olursa olsun yalnızca dünya nimetlerini elde etmek için çalıştıklarından dolayı nasipleri sadece ateş olacaktır."¹² yorumu, gösterişin kötü bir karşılığı olacağı yönündedir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) riyâyı gizli şirk olarak değerlendirmiştir.¹³ Hz. Peygamber tarafından riyânın gizli şirk olarak değerlendirilmesi kişinin amellerini/davranışlarını Allah rızası dışında insanların gözünde başka bir avantaj elde edeceğini düşünerek yaptığı içindir çünkü İslam dininde her ibadet ve davranış sadece Allah rızası için yapılır.¹⁴

Riyânın tanımıyla ilgili bu bilgileri verdikten sonra öncelikle riyânın sebepleri, ardından çeşitleri ve sonunda da kurtulma çareleri konusunda sûfimizin görüşlerini ortaya koymaya geçebiliriz.

2. Riyânın Sebepleri

- a) **Riyaset/Otorite:** Otorite, güç sahibi bireyin kişiler üzerinde hâkimiyet kurma, söz ve davranışlarını kabul ettirme, eleştiriye kapalılık ve statü koruma çabası olarak tanımlanır. Söz konusu birey diğer insanları eleştirmekten, aşağılamaktan ve üzerlerine otorite kurmaktan geri durmaz. Kendine yapılan eleştirileri de otoritesinin sarsılacağı korkusuyla tehdit olarak kabul eder ve reddeder. Hatasında ısrarcı olabilir

⁷ Hâris Muhâsibî, *er-Ri'âye li-hukûkullâh - Başkalarını Eğitirken Kendilerini Unutanlar*, çev. Gülmisal Cıgıl (Ankara: Debir Yayınları, 2022), 146.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn: İslamî İlimlerin Yeniden İnşası* çev. A. Faruk Meyan, (Çelik Yayınevi, 2015.) 9/123-124.

⁹ Hûd 11/16.

¹⁰ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Davutoğlu (İzmir: Işık Yayınları, 2008). "Zühd ve Rakâik", 5 (no.2985).

¹¹ Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî el-Anezî Muhâsibî, *er-ri'âye Kalb Hayatı*, çev. Abdülhakim Yüce (İstanbul: Işık Yayınları, 2005) 169.

¹² Kur'an Yolu, Hûd 11/15-16. (Erişim 11 Ocak 2025).

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen*, çev. Haydar Hatipoğlu (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012). "Zühd", 21 (no. 4204). ¹² el-En'âm 6/162.

¹⁴ En'âm 6/162.

ve uyarılarda bulunulduğunda da göz ardı eder. Otorite arzusu, doğru olanı yapmasına engel olduğu gibi doğruyu arayışını da engeller.¹⁵

- b) Övünme/Kendini Yüceltme:** Birey bilgisi ve davranışları ile kendini yüceltmeye çalışır. Bu davranış sosyal statüsünü yükseltme ve koruma güdüsüyle yapılmaktadır. Kişi toplum içinde öne çıkmaya, üstün olmaya ve yetkinliğini kanıtlamaya çalışır. Davranışları ile kendini yüceltmeye çalışan kişi bir başkası güzel bir davranışta bulunduğunda daha iyisini yapıp ondan daha üstün olmaya çalışır. Örneğin namaz kılmazken biri yanında namaza dursa kendi üstünlüğüne tehdit olarak algıladığı için o da namaza durur ve üstün olmak için diğer kişiden daha fazla uzatarak namazını kılar. Sosyal medyada herhangi bir gündemi gördüğünde, duyarlılık algısı oluşturmak amacıyla paylaşımlarda bulunur. Bu kişiler sahip oldukları mal, mülk, eşya, araç gibi maddi şeylerle üstünlük kurmaya çalışırlar. Özellikle sosyal çevresine ve sosyal statüsü yakın kişilere karşı gösteriş yaparak onların önüne geçmeye çalışır. Kendi için yapmayacağı harcamaları başkalarının algısını etkilemek amacıyla yaparak üstün görünmeye çalışır.¹⁶
- c) Böhürlenme/Kibirlenme:** Böhürlenme, övünme ile aynı manaya gelse de bazı farklılıkları vardır. Kibirlenme, kendini başkasından daha büyük görme duygusudur. Herhangi bir kişi hakkında bir bilgisi olmasa dahi onun hakkında olumsuz konuşur. Söz konusu kişiyi kötüleyerek sanki onun hakkında bilgisi varmış ve kendisi ondan iyiymiş algısı oluşturmaya çalışır. Kısaca kişi sahip olduğu bilgi, mülkler, davranışlar vb. şeylerin diğerlerinden daha üstün olduğunu ortaya koymaya çalışır. Bu tip kişiler sahip oldukları şeyleri direkt söylemeden, ima ederek büyükenirler. Bu şekilde hem kibirlenirler hem de kibirlendiklerini gizli tutmaya çalışırlar.¹⁷
- d) Haset/Kıskançlık:** Haset, başkasında olan bir durumu, uygun görmeyerek yok olmasını arzu etmektir. Kişi çevresindeki kimsenin ondan daha fazla ön plana çıkmasını, takdir görmesini veya statü olarak üstüne çıkmasını istemez çünkü bu durumu kendince statü kaybı olarak niteler. Ayrıca bu duruma gelen kişileri de kıskanır ve onların doğru söylediği bir şeye bile karşı çıkar ve her fırsatta onları kötüler.¹⁸
- e) Galip gelme sevdası/Baskın çıkma arzusu:** Kişinin başka biri ile diyalog hâlinde iken kendi fikirlerini kabul ettirmeye çalışması durumudur. *“Küfre sapanlar/inkâr edenler: “Bu Kuran’ı (okunurken) dinlemeyin ve ona karşı gürültü (ve şamata) yapın. Belki böylece üstün geli(p duyulmasını engelle)rsiniz.” dediler.*¹⁹ ayetinde de geçtiği üzere bu kişiler için asıl mesele üstünlük kurma çabasıdır. Bu riyâkâr kişiler soru sorup öğrenmek de istemezler. Soru sorduklarında bilgisiz oldukları ortaya çıkar da toplumdaki konumlarını kaybederler diye endişelenip doğru bilgi peşinde de koşmazlar.²⁰

3. Riyânın Çeşitleri

Muhâsibî, riyâ kavramı için farklı kategorilerde farklı sınıflandırmalar yapmıştır. İlk olarak ağır ve hafif riyâ olmak üzere riyâyı amaç bakımından ayrımını yapmıştır.

¹⁵ Muhâsibî, *er-ri’aye Kalb Hayatı*, 1/175.

¹⁶ Muhâsibî, *er-ri’aye Kalb Hayatı*, 1/218.

¹⁷ Muhâsibî, *ag.e.*, 1/226.

¹⁸ Muhâsibî, *ag.e.*, 1/228.

¹⁹ Fussilet 41/26 (Erişim 21 Aralık 2024).

²⁰ Muhâsibî, *ag.e.*, 1/229.

- a) **Ağır Riyâ:** Kişinin ameli/davranışı gerçekleştirirken direkt olarak diğer insanların rızasını gözetme durumudur. Yani kişi amelinde hiçbir şekilde Allah'ın rızasını gözetmez. Muhâsibî, *"Ey Ebû Hüreyre! Bunlar kıyamet günü Allah'ın cehennem ateşini onlarla tutuşturacağı ilk kişilerdir."* hadisini delil göstererek riyânın en üst basamağında bu riyâ çeşidinin olduğunu belirtir.²¹
- b) **Hafif Riyâ:** Kişinin ameli yerine getirirken amaç olarak hem Allah'ın rızasını hem de diğer insanların rızasını gözetmesidir. Yani kişi amelinde/davranışında Allah rızasını kazanmayı amaçlarken aynı zamanda sosyal onayı da amaçlar. Muhâsibî, ağır riyâyı Allah'a, hafif riyâyı ise amele yani yapılan eylem ve davranışa şirk/ortak koşmak olarak belirtir. Bu riyâ çeşidinin varlığını da *"Allah, 'Benim hiçbir ortağım olmaz. Kim yaptığı amele başkasını karıştırırsa ben o amelden beriyim. Kimi karıştırmışsa o amel onun içindir.'* diye ferman eder." kudsî hadisini delil olarak getirir. Muhâsibî, kişinin davranışında bu iki amacı aynı anda barındırabileceğini de belirtir.²²

Muhâsibî, her ne kadar amaç bazlı olarak riyâyı ağır ve hafif riyâ olarak ikiye ayırsa da hafif riyâ da Allah tarafından katiyen yasaklanmıştır. Bu konuda Tavus'tan gelen bir rivayette "Bir adam Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına geldi ve 'Ey Allah'ın Elçisi! Bu adamın sadaka verirken hem övünmek hem de Allah'tan ecir almak istemesine ne dersin' sorusuna karşılık Hz. Peygamber (s.a.v.) *'Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.'* ayeti inene kadar cevap vermemiştir."²³ Sonuç itibariyle riyânın ağır veya hafif hâli ne amaçla yapılırsa yapılsın yasaklanmıştır. Çünkü kulun yaptığı karışık amaçlı davranışın Allah katında herhangi bir karşılığı yoktur. Muhâsibî, riyânın amacına yönelik ağır ve hafif ayrımıyla bir detaylandırma yapmış olsa da sonucun aynı noktaya çıktığını belirtir.²⁴

Muhâsibî, riyânın yapıldığı araçlar bakımından da riyânın çeşitlerinden bahseder. Ona göre insanlar beş şey üzerinden gösteriş yaparlar: Beden, elbise, söz, amel, arkadaş ve akrabadır. Ayrıca Muhâsibî bu konularda kişinin dindarlık üzerinden gösteriş yapabileceği gibi dünyevilik üzerinden de gösteriş yapabileceğini ifade eder.

- a) **Beden ile yapılan gösteriş:** Muhâsibî, kişinin davranışlarını gerçekleştirirken bedenini çevresindekilerin dikkatini çekip takdir edecekleri şekilde göstermeye çalışma durumundan bahseder. Örneğin dindar birey oruç tuttuğunu çevresine hissettirmek için titreme davranışını gösterir. Dindar olmayan seküler kişi de bedeninin dinçliğini ve güzelliğini göstererek riyâ yapar. Bu durumda dindar birey, dinî davranışlarında bedeninin çektiği zorlukları göstererek, dindar olmayan birey de bedeninin dinçliğini göstererek gösteriş yapma tutumunu sergilemiş olur.²⁵
- b) **Giyinme ile yapılan gösteriş:** Muhâsibî bu bölümde gösteriş yapan insanları üç kategoride incelemiştir. Bunlardan ilki kıyafetinin yıpranmışlığı ve yamalı olması, ayakkabısının dikişli olması gibi durumlar ile çevresine 'çok dindar' imajı vermeye çalışmasıdır. İkinci kişi ise hem dindar insanlardan onay almak hem de ileri gelenlerden takdir görmek için lüks ayakkabılar giyer ama ayakkabı tarzını dindarların giyim tarzına benzetir. Yani hem dünyevi /seküler hem de dindarlardan onay alma gayreti içindedir. Bu kişilerin bazıları lüks giyinir ama dindarların onayını

²¹ Muhâsibî, *ag.e.*, 1/168.

²² Muhâsibî, *er-ri'aye Kalb Hayatı*, 1/169.

²³ el-Kehf 18/110

²⁴ Muhâsibî, *er-ri'aye Kalb Hayatı*, 1/170.

²⁵ Muhâsibî, *er-ri'aye Kalb Hayatı*, 1/181.

da almak için onlara yardım ediyormuş gibi görünür. Bazıları da o an kime yakınlaşmak gerekiyorsa ona göre davranır; yani zengin yanında zengin fakirin yanında fakir, dindarın yanında dindar, sekülerin yanında seküler gibi giyinir ki bu davranış riyânın en alt seviyesidir. Üçüncü grup ise dindar olmayan seküler kişilerdir. Bunlar zaten giyim kuşam ve araçları ile gösterişli tüketim ve pahalı markalar giyinerek riyâkarlık yaparlar.²⁶

- c) **Söz ve söylem ile yapılan gösteriş:** Söz aracılığı ile yapılan gösteriştir. Kur'an okurken veya bir şeyler anlatırken çevresinden takdir toplamak için sesini ağırlamaklı yapmak, zikir çekerken veya bir şey söylerken çevresindekiler duysun diye sesini yükseltmek gibi tutum ve duruşlar sergileyerek onaylanmaya veya statüsünü arttırmaya çalışır. Seküler kişi ise ezberden şiir okuma, kibirlenme amacıyla halk tarafından kullanılmayan kelimeler kullanarak konuşmak gibi davranışlar ile gösteriş yapar.²⁷
- d) **İbadetler ile gösteriş:** Dinî ibadetler üzerinden yapılan riyâdır. Kişinin namaz kılarken daha fazla dindar görünmek için ayetleri uzata uzata okuması, boynunu bükerek namazını kılması, yürürken çevresinde insanlar bulunursa yavaş yürümesi gibi örneklerde olduğu gibi kişi ibadetlerinde diğer insanlar tarafından 'çok dindar biri' dedirtmek için abartılı davranışlar sergiler.²⁸
- e) **Sosyal çevresi ile gösteriş:** Çevresinde bulunan kişi ve ortamlar üzerinden yapılan riyâdır. Kişinin tanıştığı kişilerin veya arkadaşlarının makam, mevki veya şöhretleri ile gösteriş yapmasıdır. Şu devlet bakanı ile arkadaşlık ettim, şu ünlüyle çay içtim vb. söylemlerle dikkat çekmeye çalışır.²⁹

Sonuç olarak insanlar bu davranışlarda bulunurken sosyal çevrenin onayını alma içgüdüleriyle hareket ederler. Örneğin normal vakitlerde hızlı yürür ve konuşurken insanların içinde yavaş ve vakur yürüyerek insanlar üzerinde dindar algısı oluşturmaya çalışırlar. Aralarında herhangi bir yakınlık olmamasına rağmen meşhur kişileri kullanarak 'onunla çok ahbablığımız vardır' gibi söylemler ile kendisine güvenilmesi yönünde algı oluştururlar. Bu gibi insanlardan bazıları sosyal çevrenin onayını ister, bazıları takdir görmek ister, bazıları bulunduğu sosyal çevrenin kendisine bağlı olmasını ister, bazıları devlet nezdinde önemli makamlara gelmek ister ve bazıları ise güven elde ederek mal mülk sahibi olmak ister.

4. Riyâdan Kurtuluş Yolları

Muhâsibî'ye göre, birey gösteriş duygusundan kurtulmak isterse ilk yapması gereken şey niyetini yani amacını düzeltmesi gerekir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "*Kişinin niyet ettiği neyse eline geçecek de odur.*"³⁰ hadisi, davranışlarda niyetin yani amacın ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Niyet yani davranışın amacı, eylemin karşılığını belirleyen asıl unsurdur. Kişi eylemi ile yaranma, beğenilme, olumsuz eleştirilerden kaçınma ve yerilmekten korkma gibi davranışlar üzerinden gösterişi amaçlarsa eylemi dinî ve manevî olarak herhangi

²⁶ Muhâsibî, *er-Ri'âye li-hukûkallâh - Başkalarını Eğitirken Kendilerini Unutanlar*, 163. .

²⁷ Muhâsibî, *ag.e.*, 1/183.

²⁸ Muhâsibî, *ag.e.*, 1/183.

²⁹ Muhâsibî, *ag.e.*, 1/184.

³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1989). Hiyel 1(no. 1)

bir mana ifade etmez. Çünkü kişi ibadet, eylem ve davranışlarında Allah'ın rızasını amaçlar ise Allah'ın emrettiği tüm zâhirî ve bâtinî kuralları samimiyetle yerine getirmek zorundadır.³¹

Muhâsibî'ye göre kişi, riyâyı iki şekilde engelleyebilir: Birincisi, riyâyâ sebep olan unsurları ortadan kaldırmak; ikincisi, riyâ davranışına yöneldiğinde bundan kaçınmaktır. Riyâ, insanı üç temel şekilde etkiler: Öncelikle, kişi bir davranış sergilerken başkalarının onu göreceğini düşünür. İkinci olarak bu davranışından dolayı takdir edileceğini ya da eleştirileceğini hesaba katar. Üçüncüsü ise takdir görmenin verdiği hazza dayanmasıdır. Riyâdan sakınma konusunda üç mertebe bulunur: En üst mertebede olanlar, sosyal karşılaştırmalara girmeden yalnızca Allah'ın rızasını gözeterek hareket ederler. İkinci mertebelikler, insanların takdirini veya eleştirisini önemsemez, övgü ve yergiyi sadece Allah'tan beklerler. Üçüncü mertebelikler ise kendilerine sunulan dünyevi hazları, hem teşvik hem de korku yoluyla reddederler.³²

Muhâsibî, gösteriş bilgisinin ve nefretinin bir arada olmadan riyâdan kaçınmanın mümkün olmayacağını ifade eder ve bilginin unutkanlık veya hatırlama yoksunluğu ile geri plana itileceğini belirtir. Hatırlamanın ise iç denetimin, kendini hesaba çekmenin ve özen göstermemenin ortadan kalkmasıyla kaybolacağını belirtir.³³ Muhâsibî, kişinin Allah'a olan ilgisi ile diğer insanlara olan ilgisinin aynı düzeyde olduğunu ve insanlara olan ilgisinden nefret etmek ile riyâdan kaçabileceğini, Allah'a olan ilgi sayesinde ise ihlâsa yaklaşabileceğini belirtir.³⁴ Eylemin gösterilerek yapılması her zaman riyâkarlık, gösteriş olmaz. Ancak bu kişinin iradesinin ve özdenetiminin güçlü olması ile mümkündür. Yani kişi amacı gösteriş olmaksızın bir eyleme başladığında amacından sapmaması gerekir. Örnek olmaya çalışırken elde ettiği kazançlar da boşa gidebilir. Muhâsibî'nin ifade ettiği "*Ameli gizli yapmaktan açığa vurmadan yetmiş kat üstündür fakat örnek alınması için ameli açığa vurmak gizli yapmaktan yetmiş kat üstündür*" fikri³⁵, örnek davranışın açıkça yapılmasının değerini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak irade sahibi olmayan kişinin davranışlarına riyâ karıştırması ihtimal dâhilinde olduğu için olumlu davranışlarını açığa vurması, davranışın özüne zarar verebilir. Örnek olmak ne kadar doğru bir davranış olsa da kişi davranışlarındaki samimi amacından sapmaması adına niyetini yani amacını her zaman kontrol etmesi gerekir. Kişi eğer toplumda göz önünde biri veya önde gelenlerinden biri veya sözüne itibar edilen biri ise olumlu davranışlarını açıktan yapması daha uygundur.³⁶

SONUÇ

Muhâsibî, riyâ konusunda detaylı bir analiz yapmış ve kişinin riyâdan nasıl kurtulacağını ve uzak duracağını incelikleriyle açıklamıştır. Temelde gösteriş duygusunun altında bir eksikliği tamamlama arzusu yatar. Kişi dindar değil ama dindar görünmeye çalışır, zengin değil ama zengin görünmeye çalışır. Zayıflıklarını kapatmak, eksikliklerini giderebilmek için gösterişe başvurabilir. Bu açıdan baktığımızda riyâyı bir ego savunma mekanizması olarak niteleyebiliriz.

³¹ Muhâsibî, *er-Ri'âye li-ḥuḳūḳillâh - Başkalarını Eğitirken Kendilerini Unutanlar*, 165.

³² Muhâsibî, *ag.e.*, 166.

³³ Muhâsibî, *er-Ri'âye li-ḥuḳūḳillâh - Başkalarını Eğitirken Kendilerini Unutanlar*, 171.

³⁴ Muhâsibî, *er-ri'âye Kalb Hayatı*, 1/194.

³⁵ Muhâsibî, *er-Ri'âye li-ḥuḳūḳillâh - Başkalarını Eğitirken Kendilerini Unutanlar*, 234.

³⁶ Son dönemin önemli şeyhlerinden Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan'ın yetki sahibi kişilerin ibadetlerini açıkça yapması ve bu davranışı ile idaresindeki kişilere örnek olması gerektiğini vurgulaması, yöneticilerin örneklik teşkil etmesinin önemi konusunda misaldir. Yetki sahibi olan kişilerin yaptıkları ibadetler, pozitif davranışlar ile toplumu olumlu yönde etkilemesi gerekir. Örneklik teşkil etmesi açısından idare etkisine sahip insanların ibadetlerini ve pozitif davranışlarını yapması amaç örneklik olduğu sürece riyakârlık sayılmaz. (Bk. *Alim Olmak ve İlmün Değeri | Server Kürsü*" (Erişim 09 Ocak 2025).

Kendi değerini başkalarının vereceği geri bildirimine göre belirleyen kişi her davranışını dışsal güdüleme ile belirler. İlk aşamada çevrenin verdiği olumlu tepkiler ile tatmin olsa da olumlu geribildirimleri kaybettiklerinde depresyona girer.³⁷

Riyânın vesile olduğu olumsuz durumları bilmek riyâdan kurtulmanın en önemli etkenidir. Çünkü riyâ anksiyete, kaygı ve bunalım gibi olumsuz durumları oluşturur ve buna karşın samimiyet, manevî doyum ve içsel huzur gibi olumlu duyguları bilmek ve tanımak riyâdan kurtulmaya vesile olur. Böylece riyânın etkilerini bilerek ondan kaçınmak, nefret etmek ve uzaklaşmak gerekir. Sonrasında ise amacına yönelik doğru davranışlar sergilemek gerekir. Kişi, maddi şeylere karşı değer algısını düzelttiğinde manevi benliği de gelişme gösterir. Kişi her daim Allah tarafından görüldüğü düşüncesini zihnine yerleştirdiği ve bu farkındalık ile hareket ettiği vakit riyâdan kurtulmuş olur.

³⁷ Nevzat Tarhan, “Gösteriş tutkunu olmak patolojik bir savunma mekanizmasıdır” (Erişim 22 Aralık 2024).

KAYNAKÇA

- Bakırcıoğlu, Rasim. *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık, 1. Basım, 2012.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Şahîhu'l-Buĥârî*. çev. Mehmed Sofuoğlu. 16 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1. Basım, 1989.
- Çağrıcı, Mustafa. "Riyâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/137-138. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Erginli, Zafer. "Muhâsibî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/13-16. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. çev. Haydar Hatipoğlu. 10 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012.
- Kula, Tahsin. "El- Muhâsibî'ye Göre Riyâ'nın İnsanın Olumsuz Kişilik Yapılanmasına Etkisi". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19 (01 Aralık 2017), 37-49.
- Muhâsibî, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî el-Anezî. *er-ri'aye Kalb Hayatı*. çev. Abdulhakim Yüce. 2 Cilt. İstanbul: Işık Yayınları, 2. Basım, 2005.
- Muhâsibî, Hâris. *er-Ri'âye li-ĥukûkallâh - Başkalarını Eğitirken Kendilerini Unutanlar*. çev. Gülmisal Cığıl. Ankara: Debir Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. çev. Ahmed Davutoğlu. 7 Cilt. İzmir: Işık Yayınları, 2008.
- Tarhan, Nevzat. "Gösteriş tutkunu olmak patolojik bir savunma mekanizmasıdır". Erişim 22 Aralık 2024. <https://uskudar.edu.tr/tr/icerik/43050/gosteris-tutkunu-olmak-patolojik-bir-savunma-mekanizmasidir>
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî. *el-Câmi'u's-şahîh*. çev. Abdullah Parlıyan. 3 Cilt. Konya: Konya Kitapçılık, 2004.
- "Alim Olmak ve İlmin Değeri | Server Kürsü". Erişim 09 Ocak 2025. <https://serverkursu.com/dinle/alim-olmak-ve-ilmin-degeri>
- "Feyzü'l-Furkân". Erişim 21 Aralık 2024. <https://www.feyzulfurkan.com/sureler>
- "Diyanet İşleri Başkanlığı". Erişim 11 Ocak 2025. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/>